

ONKO KORONA UUSLIBERALISMIN KRIISI?

TIMO HARJUNIEMI

Koronakriisin keskellä poliittinen vasemmisto hellii mielellään ajatusta, jonka mukaan pandemia kriisiyttää viimeiset 50 vuotta hegemonisessa asemassa olleen uusliberaalin maailmanjärjestyksen.

Aivan kuten 1930-luvun lama loi yhteiskunnallista tilausta keynesiläiselle valtiokapitalismille ja 1970-luvun öljykriisit uusliberalismille, Covid-19 silottelee tietä hyvinvointivaltion renessanssille ja edistykselliselle ilmastopolitiikalle. Uusliberaali ajattelu, jossa markkinat ovat alati keskeisempi sosiaalisen elämän organisoinnin muoto ja politiikka usein vain järjestystä asianhoitoa häiritsevää eturyhmäsuhmuroidia, on tullut tiensä päähän.

On totta, että poliittiset asetelmat ovat monin paikoin kellahdelleet eriskummallisiin asentoihin. Kriisin taloudellisten vaikutusten pehmentämiseksi ja osakekurseja tukeakseen valtiot ja keskuspankit ovat hyllyttäneet talouskurisäännöt ja budjettiraamit ja elvyttäneet kansantalouksia tähtitieteellisillä summilla. Yhdysvalloissa presidentti Donald Trump on lähettänyt kansalaisille runsaan tuhannen dollarin koronaelvytyssekkejä. Laskut on maksettava, vaikka töissä ei voidakaan käydä. Yritystukihanat on väännetty auki, jotta mahdollisimman moni firma selviäisi kysynnän äkillisestä romahduksesta eikä korona jättäisi jälkeensä katastrofaalista suurtyöttömyyttä.

Rahaa luodaan tyhjästä ja puheet vastuullisesta taloudenpidosta kuulostavat menneen maailman faabeileilta. Kun talousjärjestelmän legitimiteetti on aidosti vaakalaudalla, rahasta ei ole pulaa.

Valtio on viimeiset vuosikymmenet ollut lähinnä erilaisten tehostamis- ja tuotavuusohjelmien kohde, mutta nyt kaivataan vahvasti resursoitua hyvinvointivaltiota, jolla on kyky hallita pandemiaa. Moni julkisen sektorin menokurin ja rönsyjen saksimisen perään huutanut markkinaliberaali katsoo nyt kateellisena Itä-Aasian vahvoja valtiokoneistoja ja niiden epidemiainfrastruktuuria. Samalla sairaanhoitajille ja lääkäreille aplodeerataan parvekkeilla. Matalapalkka-alan työntekijöitä ja keikanheittäjiä – kauppojen hyllyttäjiä ja noutoruuan kuskaajia – kiitellään.

Koronakriisi tuntuu valaisevan yhteiskuntia ja niiden epäkohtia armotta kuin nurkkien pölykertymät paljastava kelmeä kevätaurinko. Lännessä kriisi koettelee kovakouraisimmin Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian kaltaisia maita, joissa ideologinen hyökkäys hyvinvointivaltiota kohtaan on ollut kaikkein rajuihin ja joissa haperot taloudelliset turvaverkot tekevät pitkäaikaisesta fyysisestä eristäytymisestä taloudellisesti vaikeaa.

Tällaisessa tilanteessa on helppo ajatella, että kriisi muistuttaa kansalaisia ja päättäjiä vihdoon siitä, mikä oikeasti on tärkeää. Ideologian suomet putoavat ihmisten silmiltä, ja vasemmisto korjaa kriisin poliittiset hedelmät. Vasemmistolainen optimisti kuvittelee jo mielessään maailman, jossa panostetaan terveydenhuollon kaltaisiin julkisiin palveluihin ja luokkaeroja tasataan. Toimeentulon muotoja on lisäksi pakko miettiä uusiksi, jos turvavälejä ja väljyyttä vaativa arjen koronaetiketti vähentää palvelutyön määrää. Keskustelu perustulosta kiihtyy. Lisäksi pandemian taloudellisen sokin pehmentämiseksi toteutettu talouspolitiikka muistuttaa, että keskuspankit voisivat rahoittaa myös ilmastonmuutoksen vastaisen kamppailun edellyttämät investoinnit vihreään teknologiaan. Kun pullo on avattu, voi sieltä karannut henki toimia myös vasemmistolaisten tavoitteiden työrukkasena.

*

Voi kuitenkin käydä niin, että koronavirus kiihdyttää viimeisten vuosikymmenten aikana tutuksi tulleita yhteiskuntapoliittisia trendejä. Talouskuri on toistaiseksi hyllyllä, mutta niin suomalaiset poliitikot kuin liike-elämän edustajatkin valmistelevat kansalaisia talouden tulevaa tervehdyttämistä varten. Valtiovarainministeri Katri Kulmuni on todennut koronakriisin aikana useaan otteeseen, että Suomen julkista taloutta riivaava kestävyysvaje ei ole kadonnut mihinkään. Pandemia on nyrjäyttänyt talouspolitiikan asetelmat hetkeksi raiteiltaan, mutta suomalaisen talousajattelun syvään juurtunut moralistinen linja, jossa julkinen velkaantuminen samastuu tulevien sukupolvien puurolautaselta syömiseen, ei ole kriisin aikana muuttunut.

Tällaisessa ajattelussa korona-ajan talouspolitiikka ei merkitse niinkään suunnanmuutosta kuin poikkeustoimia, joista on tilanteen salliessa palattava normaaliin päiväjärjestykseen. Ei ole vaikea ennustaa, että talouspolitiikan tahtipuikkoa heilutteleva valtiovarainministeriö on ennemmin tai myöhemmin julkisuudessa esittelemässä reseptiä, jonka osamme jo ulkoa: tarvitaan talouskuria ja työmarkkinoiden rakenteellisia uudistuksia. Työ- ja elinkeinoministeriön ja valtiovarainministeriön asettama, näkyvien talousvaikuttajien Vesa Vihriälän, Bengt Holmströmin, Roope Uusitalon ja Sixten Korkmanin muodostama ryhmä raudoittaa jo raportillaan korona-Suomen talouspolitiikan perustaa: työryhmä linjaa, että välittömän kriisivaiheen ja sitä seuraavan infraelvytyksen jälkeen tarvitaan julkisen talouden riisua sopeuttamista ja työmarkkinoiden uudistamista. Koronakriisi ei siis horjuta vallitsevaa ajattelua, vaan päinvastoin vahvistaa sen keskeisiä oletuksia. Kun puolueet oikealta vasemmalta ovat perinteisesti ryhmittyneet mielellään sopeutuslinjan taakse, on epäselvää, miltä suunnalta talouspolitiikan hegemonista linjaa haastavat ideat kumpuaisivat.

Ainakin lyhyellä aikavälillä koronakriisi väistämättä heikentää työllisyyttä ja kiihdyttää julkisen talouden velkaantumista. Voi siis olla, että vaatimukset työmarkkinaliberalisoinnista ja menokurista uppoavat hedelmälliseen maaperään. Onhan ne tällöin helppo esittää poikkeuksellisen kriisin edellyttämänä ”talouden jälleenrakentamisena”, jolle ei ole realistista vaihtoehtoa ja jonka taakse on helppo järjestäytyä yksimieliseen liittoon. Kyse olisi siis – Naomi Kleinia lainaten – eräänlaisesta kriisin jälkeisestä sokkihoidosta, jossa vanhat rakenteet pyyhitään pois menneeseen maailmaan kuuluneina luksustuotteina.

Samoin jää nähtäväksi, johtaako koronaviruksen pysyminen talouspoliittisiin suunnanmuutoksiin EU-tasolla. EU:n ja euroalueen budjettisäännöt on jäädytetty toviksi, jotta jäsenvaltioilla olisi talouspoliittista liikkumavaraa, mutta tämä tuskin tarkoittaa sitä, että julkisen talouden alijäämäkriteerejä ei vahdattaisi kriisin akuutin vaiheen hellitettyä. Lisäksi erityisesti euroalueen pohjoiset jäsenvaltiot Itävalta, Hollanti ja Suomi ovat suhtautuneet odotetun nihkeästi keskustelunavauksiin euroalueen yhteisistä velkakirjoista. Yhteinen valuutta tuskin saa vielääkään tuekseen yhteistä finanssipolitiikkaa, minkä vuoksi euroalue on alati herkässä tilassa. Myös suomalainen poliittinen eliitti toistelee mieluusti, että euroalueella kukin maa vastaa omasta taloudenpidostaan.

Voi olla, että pandemia kiihdyttää EU-alueen hajaannusta. Koronakriisi on toki tyystin toisenlainen kuin taannoinen eurokriisi, mutta kriisien tulkintakehikoissa on hämmästyttäviä samankaltaisuuksia. Pohjoiset, tiukan taloudenpidon oppimistareina poseeraavat maat haluavat valvoa, että etelään ei valu vastikkeetonta rahaa. Ei siis ole ihme, että Italiassa EU-kriittisyys on ollut nousussa koronakriisin aikana. Samalla on ironista, että esimerkiksi Saksa, joka eurokriisin aikana vaatii eteläisen Euroopan maita kärvistelemään suurtyöttömyyden kourissa, on valmis unohtamaan ordoliberalit hyveet kilpailullista markkinoista ja tukemaan pandemiasta kärsiviä saksalaisyrittäjiä huimilla summilla.

*

Koronakriisin aikana Euroopan keskuspankin EKP:n asema Euroopan talouden viimesijaisena tukipilarina on korostunut entisestään. Vailla demokraattista mandaattia operoiva keskuspankki on erilaisten talouskriisien myötä kasvanut Euroopan merkittävimmäksi talouspoliittiseksi mahdiksi. Vaikka EKP:tä eittämättä on kiittäminen ripeistä toimista koronakriisissä, liittyy sen mahtiasemaan myös merkittäviä ongelmia. Muistissa on vielä, miten keskuspankki eurokriisin tuiskeessa vaati Kreikalta ja Irlannilta talouskuripolitiikkaa vastineeksi hätärähoituksesta.

Keskuspankki olisi tuotava poliittisten kiistojen ja demokratian kentälle myös siksi, että sen oikeudellinen asema on hatara. Kun EKP joutuu euroalueen pelastamisen nimissä innovoimaan alati uudenlaisia osto-ohjelmia, joutuu se koettelemaan paitsi kapeaksi koettua mandaattiaan myös euroalueen talouspoliittisia opinkappaleita, kuten eurovaltioiden suoran keskuspankkirahoituksen kieltoa. Tämä jännite ilmenee keskuspankin ja Saksan toistuvina yhteenottoina. Tätä kahnausta todistimme viimeksi toukokuun alussa, kun Saksan perustuslakituomioistuin kyseenalaisti EKP:n osto-ohjelmien laillisuuden. Keskuspankin mandaatti ja oikeudellinen perusta olisi siis mietittävä uudelleen, ja tämä edellyttää poliittista debattia.

Suomessa jopa perinteisesti Eurooppa-mieliset voimat ovat kuitenkin olleet – ilmeisesti perussuomalaisten pelossa – haluttomia käymään poliittista debattia eurooppalaisen talousjärjestyksen perustavista kysymyksistä, kuten EKP:n asemasta. Eurofiilit näkevät Euroopan mieluusti vain kosmopoliittisena vapaakauppa- ja liikkuvuusprojektina tai abstraktina arvoyhteisönä. Haluttomuus keskustella euroalueen perustavista poliittista kysymyksistä merkitsee syöttöä reaktiiviselle oikeistolle, joka voi kanavoida sosiaalisen ahdingon muukalaiskammoksi.

Vasemmistolaiset utopiat eivät siis toteudu automaattisesti. Valtio on totta kai

nostanut rooliaan koronakriisin liekkejä sammuttavana palokuntana, mutta tällainen hätätilan valtiokapitalismi ei vielä sinänsä tarkoita pysyvämpää loikkaa sosialidemokraattisempaan – saatikka sosialistisempaan – maailmaan. Kuvio on tuttu runsaan kymmenen vuoden takaisesta finanssikriisistä. Pankkeja oli pakko pelastaa ja jopa kansallistaa, mutta pian koitti jyrkkä suunnanmuutos. Eurooppa siirtyi talouskurin ja rakenneuudistuspolitiikan tielle vuonna 2010, ja Yhdysvalloissa Obaman hallinto alkoi kantaa huolta julkisesta velasta. Tällainen talouspoliittinen konservatismi raivasi tietä läntistä politiikan pelikenttää ravistelleille liikkeille: teekutsuliikkeelle, autoritaarisen oikeiston nousulle ja trumpismille.

Paljon riippuu jälleen siitä, millaiseksi poliittinen linja muovautuu välittömän sokin jälkeen. Jos tiukasta finanssipolitiikasta ja työmarkkinajoustoista muodostuu talouspolitiikan johtava linja, koronaa edeltäneet trendit voivat saada lisää tuulta alleen. Korkeaksi jumittuva työttömyys, työmarkkinoiden sääntelyn keventäminen ja palvelualojen kurjistuminen korona-arjessa saattavat lisätä työelämän *foodorasaa-tiota*, jossa yhä useampi urakoi älypuhelinohjattuna pseudoyrittäjänä alustatalouden jäteille. Työelämän kiihtyvä pirstaloituminen ja sitä seuraava epävarmuuden lisääntyminen voivat olla käyttövoimaa oikeistolaisille liikkeille, jotka nostivat päätään jo euro- ja finanssikriisin jälkimainingeissa.

★

Vielä on siis vaikea ennustaa koronan pidempiaikaisia poliittisia vaikutuksia. Minkälaista kamppailua käydään esimerkiksi rajoista ja niiden kontrollista, kun maiden epidemiologiset käyrät ovat eritahtisia ja koronatoimet erilaisia? Tällaisessa tilanteessa jotkut kansallisuudet piirtyvät mieleemme toisia suurempina uhkina. Tätä kirjoitettaessa useat maat pohtivat jo ”matkustuskuplia”, joissa olisi mahdollista liikkua koronan jossain määrin kuriin saaneiden maiden välillä. Lienee selvää, että rajoja aletaan tarkkailla entistä enemmän paitsi talous- ja turvallisuus- myös terveystaloudellisenä kysymyksenä. EU ja sen jäsenvaltiot militarisoivat rajojaan jo taannoisen pakolaiskriisin aikaan ja korona kiihdyttää tätä kehitystä.

Syvästi keskinäisriippuvaisessa maailmantaloudessa korona tuskin merkitsee globalisaation loppua, mutta kenties siirrymme valikoivampaan liikkuvuuteen, jossa biopoliittinen riskianalyysi kertoo myös vapaaseen liikkuvuuteen tottuneelle länsimaiselle tietotyöluokalle, mihin ja minkä verran kukin saa liikkua. Samalla kaikki toki haluavat, että esimerkiksi Itä-Eurooppa toimii myös pandemian aikana halvan reissutyövoiman reservinä, josta työntekijöitä voidaan tarvittaessa tilata tukkukauppaperiaatteella maatalouden tai rakennusteollisuuden tarpeisiin.

Myös dataan ja teknologiaan liittyviä kysymyksiä on syytä tarkastella kriittisesti. Moni toivoo koronan olevan kapitalismin kriisi, mutta toisaalta pääoman edistykseksellisin ja disruptiivisin siipi Amazonista Googleen ja Appleen lukeutuu kriisin ehdottomien voittajien joukkoon. Ihmiselämän eri osa-alueet myytäväksi dataksi tahkoavasta teknologiasektorista toivotaan jopa pelastajaa ahdinkoon: älypuheliiniin asennettavat, mahdollisista korona-altistumisista varoittavat sovellukset tarjoavat kustannustehokkaan välineen viruksen vastaiseen kamppailuun. Koronakriisi voi voimistaa *teknologiasolutionistista* ideologiaa: olipa kyse sitten ilmastonmuutoksen tai pandemiasta, vastaus kriisiin piilee markkinalähtöisesti tuotetuissa älypuhelin-

sovelluksissa, jotka tuuppivat käyttäytymistämme vastuulliseen suuntaan. Näin vapaudumme vastuusta ryhtyä radikaalimpiin uudistustoimiin.

Ei siis pidä tuudittautua siihen, että korona merkitsisi väistämätöntä muutosta. Koronakriisi avaa poliittisia mahdollisuuksia, mutta mikään ei takaa, että niistä hyötyisi juuri vasemmisto. Jos ajatus väistämättömästä talouskurista vakiintuu talouspolitiikan arkijärkiseksi tulkintakehikoksi, keskusta- ja radikaalioikeistolla tuskin on vaikeuksia löytää toisiaan. Moni liberaali pitää räyhäkkään laitaoikeiston keskeisenä talouspoliittisena piirteenä vasemmistolaisuudelta haiskahtavaa protektionismia ja kansallismielisyyttä, mutta finanssi- ja eurokriisin jälkeiseltä periodilta voi paikantaa myös päinvastaisia esimerkkejä. Saksalainen *Alternative für Deutschland* -puolue haluaa sulkea rajat vääränvärisiltä ihmisiltä mutta vannoo talouspoliittisessa ajattelussaan uusliberaaleihin periaatteisiin, joiden mukaan markkinoita on suojattava politiikalta ja demokratialta. Puolueen eurokritiikki ei perustu vasemmistolaisittain talouskurin kritiikkiin vaan Margaret Thatcherilta tuttuun huoleen siitä, että EU on hädän hetkellä kyhättyine kriisinhoitojärjestelmineen paisumassa tulonsiirtoautomaatiksi, joka näivettää liberaalin järjestyksen. Samaan tyyliin Jair Bolsonaro nousu Brasilian presidentiksi kertoi maan liberaalien eliittien kyvystä tehdä myönnytyksiä kulttuurisotivalle äärioikeistolle, kun tavoitteena oli vasemmistovaihtoehdon päihittäminen. Keskusta- ja radikaalioikeisto voivat siis hyvin löytää toisensa, kun koronatodellisuudessa on soviteltava yhteen pääomien liikkuvuutta, markkinaliberaaleja uudistuksia ja entistä tarkempaa rajakontrollia.

On niin ikään epäselvää, missä ovat ne poliittiset voimat, jotka lähtevät vasemmistolaisista suunnanmuutosta ajamaan. Viime vuosikymmeninä valtavirtaiset sosialidemokraattiset puolueet ovat maailmalla kunnostautuneet pikemminkin uusliberaalien mullistusten ammattitaitoisina kättilöinä kuin hegemonian haastajina. Finanssi- ja eurokriisin alulle panema vasemmistopopulistinen aalto on niin ikään laantunut. Yhdysvalloissa demokraattipuolueen todennäköinen presidenttiehdokas Joe Biden löi vasemman laidan kilpakumppaninsa Bernie Sandersin lupaamalla innostavan poliittisen vision sijasta lähinostalgiaa, joka katsoo kaihoten Trumpia edeltäneeseen aikaan. Britanniassa vasemmistopopulistinen innostus lässähti Boris Johnsonin veret seisauttavaan vaalivoittoon joulukuussa 2019.

★

Viime vuosien mullistukset finanssikriisistä brexitiin ja koronaan ovat koetelleet sitä uusliberalismin 90-lukulaista muunnelmaa, joka nosti jo itsensä poliittiset konfliktit ratkaiseeksi historian päätepisteeksi. Kolmannen tien konsensuksen, sääntöperusteisen vapaakaupan ja talouspolitiikan managerialistisen hienosäädön tilalla on kotiin päin vetämistä, protektionismia ja poliittisten konfliktien kärjistymistä. Uusliberalismi on kuitenkin osoittautunut kestäväksi aatteenksi, jonka edustajat ovat tarvittaessa valmiita koalitioihin myös antiliberaalien voimien kanssa. Koronatodellisuus jalostanee esiin liittolaisuuksia, jotka voivat järjestäytyä pandeemista aikaan leimaavien poliittisten kysymysten ympärille yllättävinkin tavoin. Tämä on tiedostettava myös merkittävämpää paradigmanmuutosta kaipaavien leirissä.